

ЗА УПОТРЕБАТА НА ЗНАЦИ ЗА СЪГЛАСНА /J/ И ПАЛАТАЛИЗИРАНост ПРИ ПРЕДАВАНЕТО НА ШВЕДСКИ ИМЕНА НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК: ПРЕДПИСАНИЯ И ФАКТИЧЕСКИ ТЕНДЕНЦИИ В ПРЕВОДАЧЕСКАТА ПРАКТИКА

Владимир Найденов

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

vlnajdenov@gmail.com

Предмет на статията е вариацията в употребата на знаци, обозначаващи съгласна /j/ и палатализираност (<й>, <ь>, <ю> и <я>) в транскрипции на шведски имена на български, от една страна, според публикуваните от 70-те години на ХХ в. насам предписания за транскрипция от шведски език (на И. Дуриданов от 1974 г., П. Стоянов от 1982 г., Наредба № 6 от 12 юни 1995 г.) и от чужди езици въобще (на Л. Андрейчин от 1974 г., Граматика на съвременния български книжовен език от 1983 г., Официален правописен речник на българския език от 2012 г.), а от друга – в реалната преводаческа практика, наблюдавана в проучени издания от края на 60-те години до настоящия момент. Вариацията обхваща най-вече предаването на: 1. алофоните [ɥ:] и [ø] на шведската фонема /ɥ/; 2. шведските фонеме /y/ и /ø/, преди всичко в позиции след съгласни, транскрибирани на български с <ш> и <ч>; 3. шведската съгласна /j/ в позиция след друга съгласна, особено пред гласна, транскрибирана с <е>, в краесловие и в началото на непърви член на сложна дума; 4. съчетания от гласна, предавана с <и> или <е> и гласна, предавана с <а>. Въпреки значителни колебания и прояви на непоследователност преобладаващите подходи към случаите, представени в т. 1 и 2, са тези, препоръчвани от П. Стоянов и Наредба № 6. По отношение на /j/ в краесловие спазването на предписанието на Наредба № 6 става по-обичайно през второто десетилетие на ХХI век, но си остава по-слабо представено от традиционното предаване, препоръчвано от И. Дуриданов. По т. 3 и 4 вариацията продължава да бъде значителна.

Ключови думи: транскрипция; палатализираност; правопис; български език; шведски език

ON THE USE OF GRAPHIC DESIGNATIONS FOR THE CONSONANT /J/ AND PALATALISATION IN THE RENDITION OF SWEDISH NAMES INTO BULGARIAN: PRESCRIPTIONS AND ACTUAL TENDENCIES IN TRANSLATORS' PRACTICE

VLADIMIR NAYDENOV

SOFIA UNIVERSITY ST. KLIMENT OHRIDSKI

vlnajdenov@gmail.com

The article examines the variation in the use of graphical designations of the consonant /j/ and palatalisation (<й>, <ь>, <ю> и <я>) in transcriptions of Swedish names into

Bulgarian, on the one hand, according to prescriptions published since the 1970s for Swedish (by I. Duridanov in 1974, P. Stoyanov in 1982, and Ordinance No. 6 of 12 June 1995) and for foreign languages in general (by L. Andreychin in 1974, *Grammar of the Modern Bulgarian Literary Language* in 1983, and the *Official Orthographic Dictionary of the Bulgarian Language* in 2012), and on the other – in actual translators' practice as observed in examined publications from the late 1960s to the present day. The variation encompasses, above all, the rendition of: 1. the allophones [ɥ:] and [ø] of the Swedish phoneme /u:/; 2. the Swedish phonemes /y/ and /ø/, above all in positions after consonants transcribed into Bulgarian with <ш> and <ч>; 3. the Swedish consonant /j/ after another consonant, especially before a consonant transcribed with <е>, word-finally and initially in a non-first member of a compound; 4. sequences of a vowel rendered with <и> or <е> and a vowel rendered with <а>. In spite of significant vacillations and inconsistencies the predominating approaches to case 1 and 2 are the ones recommended by P. Stoyanov and Ordinance No. 6. With respect to word-final /j/ observance of the prescription found in Ordinance No. 6 becomes more common in the 2010s, but remains less usual than the traditional rendition recommended by I. Duridanov. With respect to case 3 and 4 the variation remains significant.

Keywords: transcription; palatalisation; orthography; Bulgarian language; Swedish language

Специфична особеност на българския правопис е начинът, по който се обозначават съгласната /j/ и палатализираността на съгласни. Въпреки че за всяко от тези две фонологични явления съществува графема, чиято единствена функция е да го изразява – такива са съответно <й> и <ъ> – тези графемни далеч не са единствените им изрази. Вместо това пред гласните /u/ и /a/ (към която се присъединява в определени случаи и /ɤ/) двете явления се обозначават, първо, неразлично едно от друго, и второ, неразделимо от самата следваща гласна: съответно с графемите <ю> и <я> (срв. двойките /jug/ <юг> и /ʃut/ <лют>, /jak/ <як> и /mʲax/ <мях>). Този принцип е подробно описан от А. Тилков и Т. Бояджиев в труда „Българска фонетика“ (Тилков/Tilkov 1977: 258–259). Авторите го наричат „сричков“. Единствено пред гласна /ɔ/ графичните изрази на двете явления са различни – съгласната /j/ се отбелязва чрез <й>, а палатализираността – чрез <ъ> (напр. /jɔd/ <йод>, но /gʲɔl/ <гъол>).

Някои други ограничения в употребата на изрази за палатализираност и /j/ в книжовния правопис следват от самите фонотактични правила на българския език (Тилков/Tilkov 1977: 138–139; ГСБКЕ/GSBKE 1998: 317). Пред гласна /e/ съгласната /j/ се обозначава също чрез <й> (/jeti/ <йети>), но нормативен знак за палатализираност на предходна съгласна (*/mʲɛki/ <мъеки>) изобщо не съществува, доколкото и самата фонологична палатализираност не е възможна в тази позиция в книжовното произношение. Пред гласна /i/ е невъзможна не само фонологичната палатализираност, но и съгласната /j/, а съответно и изразите за тях (*/nʲikɔj/ <нъикой>, */jiskam/ <йискам>). Същото важи за палатализираност на съгласна, която не е следвана от гласна (*/kɔnʲ/ <конъ>, */malʲkɔ/ <малько>), както и за съгласна /j/ след друга съгласна (*/bjal/ <бйал>). Изключение от последното правило са

само случаите, когато /j/ и предходната съгласна се отнасят към различни морфемни – *Попѝорданов*. В българския език също така не се срещат контрарастивно палатализирани шушкови съгласни, поради което и графичните изрази за палатализираност не са възможни след буквите <ш>, <ж> и <ч> (*/ʃарка/ <шяпка>).

Употребата на едни и същи знаци за съгласна /j/ и за палатализираност също е обусловена от самите фонотактични правила на българския език: тя почти никога не води до двусмисленост, защото двете явления не се срещат в една и съща позиция в рамките на морфемата, т.е. намират се в допълнителна дистрибуция. Въз основа на тези и други факти някои езиковеди, в частност корейският българист К. Дж. Чой (Чой/Choy 2000), смятат, че във фонологично отношение всъщност става дума за едно и също явление. Според това схващане фонетичната палатализираност е само реализация на дълбинното съчетание от съгласна и /j/. Така или иначе е факт, че носителите на езика не възприемат контраст между наличие на /j/ и палатализираност в рамките на морфемата и че съответно двете явления по правило играят еднаква роля в транскрипцията и адаптирания изговор на имена от чужди езици. Затова за целите на тази статия и двете явления в редица случаи ще бъдат обозначавани заедно като „/j/ или палатализираност“.

Сред авторите на предписания за транскрипция и изговор на имена от чужди езици (Андрейчин/Andreychin 1974; Тилков/Tilkov 1977: 264–266; ГСБКЕ/GSBKE 1998: 317–326; ОПРБЕ/OPRBE 2012: 30–36) е стандартно схващането, че изброените по-горе графични принципи трябва да се спазват и в имената от чуждите езици въобще. Това е логически неизбежно следствие от принципното положение, че българският правопис на чужди имена трябва да бъде ориентир за книжовния им правоговор и че от носителите на български език не бива да се изисква такъв изговор, който нарушава правилата на неговата звукова система (Андрейчин/Andreychin 1974: 10–11). В същото време може да се отбележи, че някои от разглежданите звукове или звукосъчетания по мои наблюдения могат да бъдат произнесени поне от някои носители на езика, които може би възприемат отсъствието им по-скоро като случаен лексикален факт. С това вероятно се обяснява и употребата им от редица преводачи в транскрипцията, за която ще бъдат приведени примери по-долу.

В шведския език (вж. напр. Riad 2014), за разлика от българския, не съществуват палатализирани съгласни, освен ако не разглеждаме като такава беззвучния алвеопалатален сибилант /ç/. Налице е обаче звучната палатална проходна съгласна /j/ (реализираща се също и като палатален апроксимант [j], вж. Riad 2014: 59–60), която обикновено се предава на български език с /j/, и за нейната дистрибуция не важат цял ред от тези фонотактични ограничения, които бяха посочени по-горе по отношение на българското ѝ съответствие. Също така са налице маркирани гласни, които са закръглени, но с предно учленение – тип звукове, които на български по конвенция се пре-

дават с /j/ или палатализираност пред съответните задни закръглени гласни (/ø/ с /jɔ/ и /^hɔ/, /y/ с /ju/ и /^hu/ и др.; срв. Андрейчин/Andreychin 1974: 11, макар и той да споменава изрично само палатализираността). Отново обаче за дистрибуцията на тези шведски гласни не вадат някои от горепосочените ограничения в дистрибуцията на съгласната /j/ и палатализираността в българския език. Тези и други фонологични и правописни разлики между езиците, свързани със съгласната /j/ и палатализираността, изправят преводачите, транскрибиращи шведски имена на български, пред редица проблеми. Има значителна вариация в решенията, които се предлагат за тези проблеми в прескриптивни публикации, съдържащи правила за транскрипция от шведски на български (Дуриданов/Duridanov 1974; Стоянов/Stoyanov 1982; Наредба № 6 от 12 юни 1995 г.¹), както и в подходите, които се избират в реалната практика на преводачите от шведски език от края на 60-те години насам. Именно тези проблеми и тази вариация в подходите ще се опитам да разгледам в настоящата статия. Като източник на данни за практиката ще привеждам примери, извлечени от корпус от 80 текста на български език, публикувани от края на 60-те години досега – най-вече преводи от шведски, както и отделни други текстове на теми, свързани с Швеция².

Следва да се отбележи, че под „изговор на шведския език“ в тази статия ще разбирам централношведския изговор, който се използва в столицата, има най-висок престиж и е най-силно представен в медиите (Riad 2014: 1). Въпреки че няма официален статус на правоговор или книжовно произношение и съществува редом с други т.нар. „регионални варианти на книжовния език“ (шв. *regionala riksspråksvarianter*), де факто именно този изговор функционира в Швеция като най-близкото съответствие на книжовното произношение в други страни и затова е естествено именно той да бъде ориентир за транскрипцията от шведски език на български; по всичко личи, че именно неговото предаване целят и повечето от цитираните указания за транскрипция.

За предните закръглени гласни /y/ и /ø/ всички прескриптивни източници препоръчват, както отдавна е прието за подобни гласни и в други езици, съчетания от знаци за /j/ или палатализираност и обозначения на закръглените гласни със съответната степен на отвореност /u/ и /ɔ/, т.е. <ю> и <ьо>/<йо>; напр. <Нюгрен> за *Nygren*, <Йоланд> за *Öland*. В практиката сравнително рядко се срещат отклонения. Случаите на транскрипция на /y/ с <и> като <Ниман> вместо обичайното <Нюман> за *Nyman* (2001) се появяват главно в източници, които и в други отношения създават впечатление, че са преведени през нескандинавски език, и вероятно се дължат на влияние на произношението на графемата <y> в други езици. Все пак изненадващи примери от този род се срещат спорадично дори в отделни преводи, извършени от скандинависти, напр. <Нишопинг> за *Nyköping* и <Имсеборг> за *Ymseborg* редом със стандартните <Висбю> за *Visby* и <Брюнулф> за *Brynulf* (2010). Може би за тази практика допринася и специфичният ендолабиален

характер на закръглянето на гласната /y/ в шведския език, който води до по-малка отлика от /i/ в перцепцията на носители на български в сравнение с подобни предни закръглени гласни в езици като немски и френски (срв. Noreen 1903: 499). За /ø/ спорадично се среща знак за закръглена гласна /ɔ/ без такъв за /j/ или палатализираност, напр. <Рола> за *Rölla* (1980), особено в началото на думата, напр. <Остербю> за *Österby* (1976) и <Остерокер> за *Österåker* (2016) – наред с очакваното <Йостерсунд> за *Östersund* в същото издание. В транскрипцията <Фощадсгата> за *Förstadsgatan* (2015) може би е налице опит да се отрази по-отвореният алофон [œ:], който се употребява пред фонемата /r/ (в този пример реализирана слято със /s/ като [ʂ]) и чието учленение не е толкова предно, колкото при другите алофони на /ø/.

Особен случай представлява неударена кратка гласна /y/ в края на лични имена, която практически без изключение в разгледаните преводи се предава с <и>. Това вероятно се дължи отчасти на интуитивно идентифициране на -/y/ с познатото от английски език умалително окончание в лични имена – толкова повече, че често имената действително са заети от английски: *Tommy* /'tom:y/ се предава с <Томи>, а не с регулярното *<Томю>, *Jenny* /'jɛn:y/ с <Йени>, а не с *<Йеню> (но все пак не и с <Джени>). Същият принцип се прехвърля обаче и върху лични имена от скандинавски произход, в които -/y/ няма никаква връзка с английското окончание, напр. <Торни> и <Торгни> за *Torgny* и <Дагни> за *Dagny* (първоначално староскандинавски композити съответно от *Pórr* 'Тор' и *gnýr* 'рев' и от *Dagr* 'ден' и *nú* 'нов (ж.р.)', днес произнасяни като морфологично прости думи). Не е изключено тук да е изиграла роля и спорадичната загуба на закръгленост на /y/ в позиция след ударената сричка, водеща до неутрализация с /i/, която отбелязват някои автори (Riad 2014: 26; Noreen 1903: 500). Все пак от тази тенденция обикновено остава неповлияна транскрипцията на топоними като <Висбю> за *Visby*, вероятно защото морфологичният строеж с втори член *by* (на шведски 'село') е очевиден за владеещите езика.

Както вече бе споменато, правилата на българския правопис (напр. ОПРБЕ/OPRBE 2012: 12–13) и повечето общи предписания за транскрипция на чужди имена (Тилков/Tilkov 1977: 265–266; ГСБКЕ/GSBKE 1998: 317) не допускат изписване на знаци за /j/ или палатализираност след шушкови съгласни. Вместо това за транскрибиране на /y/ и /ø/ в позиция след съгласни, транскрибирани с бълг. <ш>, <ж> и <ч>, се препоръчва изписването само на съответните задни закръглени гласни въпреки загубата на фонологичен контраст, до която води то. Съответно този принцип е приложен и за транскрипцията на шведски имена в Дуриданов/Duridanov (1974), напр. <Норшопинг> за *Norrköping*. Изненадващо е обаче, че и в Стоянов/Stoyanov (1982), и в Наредба/Naredba (1995), въпреки официалния нормативен статус на тези публикации, вместо това се препоръчват транскрипции с употреба на знаци за /j/ и палатализираност и в тази позиция, напр. <Шьовде> за *Skövde*. В практиката също изписванията със знаци за /j/ и палатализираност

силно преобладават от самото начало на разгледания период, напр. <Шюрк-лунд> за *Kyrklund* (1972), и до края му, напр. <Шьолин> за *Sjölin* (2022). Едва през второто десетилетие на XXI в. нормативните транскрипции без знаци за /j/ и палатализираност изобщо стават осезаемо присъствие, особено в публикациите на някои млади преводачи, напр. <Векшо> за *Växjö* (2010), оставайки си все пак в малцинство.

Отделни опити за изразяване на /j/ и палатализираност след шушкави съгласни вероятно се дължат на стремежа да се предаде специфичното меко звучене на шведския беззвучен алвеопалатален сибилант /ɸ/, който се намира във фонологична опозиция на фонемата /ɸ/ (или /ɸ̥/), транскрибирана, подобно на него, по правило с <ш>. Така срещаме и ненормативното <Шйелстрьом> за *Kellström* (1983), и графически допустимото, но все пак излишно <Юпчиернен> за *Djuptjärnen* (2011)³. Дори перцептивно едва ли е оправдано обаче изписването <Шьелбю> за името *Skälby* (1983), което се произнася с /ɸ/, а не с /ɸ̥/.

Повече колебание има относно предаването на фонологично средната шведска фонема /ʉ/, която е в контраст както с предната /y/, така и със задната /u/ (Riad 2014: 27–29). В съвременния централношведски изговор тя има два алофона: 1. [ʉ(:)] (често реализиран като [ʉ:^β]), използван най-вече когато гласната е фонологично дълга (и съответно под ударение), но и в неударени отворени срички, където често се наблюдава колебание и вариация между него и другия алофон под влияние на редица фактори; 2. [ə], използван само когато гласната е фонологично кратка и присъщ на всички затворени срички. Първият е твърде подобен на предна закръглена гласна [y] и съответно също като нея се възприема от носители на български като най-близък до съчетание от /j/ или палатализираност и /u/, докато вторият по-скоро се идентифицира с българската задна гласна /u/.

Дуриданов/Duridanov (1974: 232) препоръчва предаване и на двата алофона с бълг. <y> (напр. <Лунд> за *Lund* и <Луле> за *Lule*) с аргумента, че те, за разлика от предната закръглена /y/, не предизвикват палатализация на предходните съгласни. Не е напълно ясно дали той има предвид фонетична палатализация в съвременния шведски език или историческия преход на веларните съгласни /k/ и /g/ и на съчетанието /sk/ в преградно-проходни и проходни съгласни (първоначално с палатално място на учленение), когато са били разположени пред предни гласни и пред съгласната /j/ (Riad 2014: 108–110). И в двата случая доводът не изглежда убедителен: в шведския език силно изразена фонетична палатализация на съгласните така или иначе няма дори пред безспорно предни гласни (като оставим настрана неизбежната и съответно едва доловима коартикулация)⁴, а историята на езика не може да бъде определяща за съвременния фонологичен анализ, още по-малко за перцепцията на носители на български и съответно за съвременната транскрипция.

Стоянов (Стоянов/Stoyanov 1982: 4) на практика препоръчва <y> за [ø], но <y> за [ɥ(:)] (т.е. <Лунд> за *Lund*, но <Люлео> за *Luleå*), като всъщност дори не споменава съществуването на разлика между реализацията на /ɥ/ [ø] като в *Lund* и кратката реализация [o] на фонемата /u/ като в първата сричка на *Bondakärr*, която безспорно трябва да се транскрибира с <y>⁵. Такова е предписанието и на Наредба/Naredba (1995, чл. 89, т. 3), където освен това фонемите /y/, /ɥ/ и /u/ вече са ясно разграничени. Въпреки че това правило е перцептивно основателно, то поставя по-високи изисквания към компетентността на преводачите по отношение на шведското произношение. Показателно е, че и в самата Наредба/Naredba (1995, чл. 90, т. 5) има случаи на нарушение на формулираното от нея правило: напр. <Синкгруван> за *Zinkgruvan*.

Ситуацията в преводаческата практика по-трудно се поддава на обобщения. Не изглежда обичайно последователното спазване на препоръката на Дуриданов за транскрипция на /ɥ/ единствено с <y> извън преводи, в които други особености подсказват, че са извършени през нескандинавски език, в който буквата има звукова стойност, близка до /u/. Обикновено поне някои случаи на [ɥ:] са транскрибирани с <ю>, макар че много често други са предадени с <y>: така в един и същи превод можем да срещнем напр. <Сигтюна> за *Sigtuna*, но <Стуреплан> за *Stureplan* (2014). В някои преводи дори краткият алофон [ø] често е предаден с <ю>, напр. <Гюстав> за *Gustav*, <Нортюл> за *Nortull* (1972)⁶, <Юпланд> за *Uppland* (2016). Вероятно в повечето по-нови преводи се проявява желанието да се следва същият принцип, който е набелязан от Стоянов/Stoyanov (1982) и Наредба/Naredba (1995), но недостатъчното познаване на шведското произношение и влиянието на по-ранни преводи водят до непоследователност.

В шведския език съгласна /j/ често се среща след други съгласни⁷. За този случай в транскрипцията на български отдавна възприети и съвместими с правилата на българския правопис са два подхода (вж. Андрейчин/Andreychin 1974: 12, както и стр. 21 в раздела за руския език в същото издание). Единият подход, особено обичаен в транскрипцията от романски езици, но срещан и в тази от славянски езици, е предаването на съгласната /j/ пред друга гласна с гласна /i/, изразена от <и>: <Домие> за фр. *Daumier*, *Игнатиев* за рус. *Игнатъев*). Недостатък на този принцип е фонетичната неточност, до която се стига поради увеличаването на броя на сричките (още повече с оглед на опасността върху добавената сричка да се постави и ударение). Другият подход, който Андрейчин посочва като обичаен в транскрипцията от славянски езици и в частност от руски език, е предаването на /j/ по същия начин, по който се предава палатализираността (напр. <Улянов> за *Ульянов*). Това е естествен избор с оглед и на най-често еднакъв графичен израз на /j/ и палатализираност в българския правопис, и на спорния фонологичен статус дори на разликата между тях в българската звукова

система, за който стана въпрос по-горе. В този случай броят на сричките не се увеличава, но доколкото в определени позиции обозначававането на /j/ или палатализираност не се допуска от българския правопис, последователното прилагане на принципа води до неотразяване на /j/ в тези позиции и загуба на фонологична информация, а и до значителна промяна в звученето.

В предаването на /j/ след съгласни в шведски имена на български често се срещат елементи на транслитерация и затова е целесъобразно да опишем отделно ситуацията при стандартното шведско фонетично изписване с <j> и при етимологичното изписване с <g>, което се среща след съгласните <r> и <l>.

За съгласна /j/ в позиция между съгласни и задни гласни, изразена с <j>, между предписанията за транскрипции от шведски няма разногласия: използват се знаците за съгласна /j/ или палатализираност <я>, <ю> и <ьо>. Отклоненията от това правило в практиката са редки и се отнасят най-вече за съчетанието от съгласна и /jø/ в отделни по-ранни преводи: то се среща предадено ненормативно с <й>, напр. <Остбйорка> вместо стандартното <Йостбюрка> за *Östbjörka* (1976), <Есбйорн> вм. <Есбюрн> за *Esbjörn* (1995). Употребата на тези съчетания от съгласна буква и <й> може би се дължи на интуитивен стремеж да се обозначи съгласна /j/ за разлика от палатализираност. Случаи на такава ненормативна употреба на <й> пред други гласни ще бъдат приведени по-долу.

Прескриптивните публикации, които засягат въпроса за транскрипцията на съчетанието /ji/ (Стоянов/Stoyanov 1982 и Наредба/Naredba 1995), също така са единодушни, че /j/ не бива да се отразява в тази позиция, напр. <Иславед> за *Gislaved*. Въпреки това в проучените преводи откривам два примера с ненормативно отразяване – <Йилис> за *Gillis* (2012) и <Йилберт> за *Gilbert* (2015) – и само един ранен пример за спазването на предписания принцип – <Ири> за измисленото име *Jiri* (1989).

Значителни колебания има при предаването на /j/ пред гласна, предавана с бълг. /ɛ/, като в *Långfjäll* и *Södertälje*. За този случай препоръчваните от Дуриданов (Дуриданов/Duridanov 1974) транскрипции също третират /j/ като палатализираност – т.е. не го отразяват (напр. <Крокферд> за *Kråkfjärd*, стр. 233). Стоянов от своя страна предписва транскрипции с <ь> пред <e> (напр. <Сьодертелъе> за *Södertälje* (Стоянов/Stoyanov 1982: 85), които също предполагат палатализираност; както обаче вече бе споменато, в българския правопис „ер малък“ се допуска само пред <o>. Наредба/Naredba (1995, чл. 91, т. 2) изрично изисква неотразяване на /j/ подобно на Дуриданов (Дуриданов/Duridanov 1974), напр. <Бџеста> за *Bjästa*.

В преводаческата практика през целия разглеждан период има много силни колебания и си съперничат цели четири варианта с почти еднаква честота. Вариантът с <ье> е силно застъпен през целия период. Друг вариант, отклоняващ се от нормите на българския правопис, е „максимално фонетичният“ с <йе> след съгласна (<Лонгфйел>, <Сьодертелйе>), който се

среща често от самото начало на периода поне до средата на второто десетилетие на века (откритите примери за <-телйе> обхващат издания от 1972 до 2015). Неотразяването на /j/ също е сравнително обичайно. Най-сетне, през целия период редовно е прилагана и другата посочена от Андрейчин нормативна опция за транскрипция на /j/ след съгласна, а именно тази със силабифициране на съгласната, т.е. с <ие> (<Лонгфилел>, <Съодертелйе>). Нерядко колебание между тези варианти се наблюдава и в едно и също издание – напр. в един и същи превод от 1983 г. срещаме както <ье> (<Съодертелъе>), така и <йе> (<Съодертелйе>⁸), и <ие> (<Ариеplug> за *Arjeplog*); а ако отчитаме и имена, в които на шведски /j/ е означено с <g>, то откриваме и неотразяване на /j/, напр. в <Серелсторъе> (наред със <Серълстор>) за *Sergels torg*.

В шведския език /j/ може да се явява след съгласна и без да е следвана от гласна – възможност, която Л. Андрейчин не споменава. С други думи, съчетанието от друга съгласна и /j/ може да се появява също и в краесловие или пред друга съгласна. В имена обаче в тези случаи тя най-често поради историческия си произход е обозначававана от буквата <g>, а предходната съгласна е <r> или <l>, напр. в често срещаните морфемите *-berg* и *-borg*. Това изписване е възможно и във вече разгледаните позиции (напр. *Lönneberga*, *Birger*) и в този случай всъщност би трябвало да важат същите правила като при изписване с <j>, доколкото за българския език е основополагащ принцип да се отразява произношението, а не изписването на чуждестранните имена – да се транскрибира, а не да се транслитерира (Андрейчин/Andreychin 1974: 7–10; ГСБКЕ/GSBKE 1998: 315–316). Фактически обаче подходите при изписване с <g> се оказват до голяма степен различни.

Дуриданов (Дуриданов/Duridanov 1974: 235) с оглед на трудностите в предаването на /j/ в краесловие препоръчва транслитерация – напр. <Малмберг> за *Malmberg*. Стоянов (Стоянов/Stoianov 1982), напротив, транскрибира по същия начин като при изписване с <j> – <Стенберя> за *Stenberga*, <Беръефорсен> за *Bergeforsen* – а в краесловие и пред съгласна също третира /j/ идентично на палатализираност, като го оставя неотразено: <Анебер> за *Anneberg*, <Елхулт> за *Ålghult*. Трето решение предписва Наредба/Naredba (1995), чл. 90, т. 2, буква „в“, а именно последователна силабификация на съгласната с <и>: <Елиарос> за *Ålgårås*, <Бериефоршен> за *Bergeforsen*, <Отвидабери> за *Åtvidaberg*, <Елихулт> за *Ålghult*. Особено озадачаващо е, че това е напълно различно от подхода на Наредбата към същата фонема, когато тя се изписва с <j> като в *Bjästa*: тогава се препоръчва изпускане на съгласната (<Бъста>). Така се оказва, че съчетанието от /Cj/ и гласна, предавана с <е>, се отразява с <Сие>, ако на шведски се изписва с <g>, но с <Се>, ако на шведски се изписва с <j>; стига се до един вид парадоксална „транслитерация“, която се ръководи от правописа вместо от произношението, но при това не осигурява сходство дори с изписването на езика източник.

В преводаческата практика в краесловие през целия разглеждан период определено преобладава транслитерацията, препоръчана от Дуриданов (Дуриданов/Duridanov 1974), т.е. облици като <Линдберг>. Силата на традицията в тези често срещани краесловни морфеме е много голяма, а и добавянето на сричка в краесловие като че ли прави по-силно слухово впечатление, отколкото в средисловие. Вариантът на Стоянов (Стоянов/Stoyanov 1982) с изпускане на /j/ се среща в проучените текстове само спорадично в издания от 80-те години така в издание от 1983 г. срещаме <Шьобер> за *Sjöberg* – но също и <Форшберг> за *Forsberg*. Вариантът на Наредба/Naredba (1995) със силабифицирана съгласна започва да се среща сравнително често, макар и да не е винаги последователно прокаран, през второто десетилетие на XXI век, напр. <Ларшбери> за *Larsberg* (2015), особено у редица млади преводачи; все пак засега той си остава в малцинство.

Пред съгласна виждаме подобна вариация. Неизменно обичайна и преобладаваща е транслитерацията като <Бергlund> за *Berglund* (2015). Един ранен опит за фонетична транскрипция, който се среща от време на време, е употребата на <ъ> между съгласни, каквато се практикува в руския правопис: напр. <Беръсгатан> за *Bergsgatan* (1972), <Ашеберъсгатан> за *Aschebergsgatan* (2007). Преводачите, използващи <ъ> в тази позиция, все пак в краесловие запазват <г>. Откриват се и отделни случаи на изпускане на /j/, напр. в <Берквист> за *Bergqvist* (1999). От второто десетилетие на века започваме спорадично да се натъкваме също и на транскрипция със силабифицирана съгласна в духа на Наредба/Naredba (1995), напр. <Елихамар> за *Älghammar* (2015), <Берилунд> за *Berglund* (2016).

Пред /a/ определено преобладава предаването със знак за /j/ или палатализираност, т.е. <я>: като че ли прецедентът на <Льонеберя> за *Lönneberga*, познат от превода на книгата „Емил от Льонеберя“ на А. Линдгрен (1982), има устойчиво влияние, срв. напр. <Сулберя> за *Solberga* (2018). Все пак и транслитерацията продължава да се среща през разглеждания период (<Юрдберга> за *Jordberga* в 1976 г., <Вестберга> за *Västberga* в 2015 г.). Сравнително редки са случаите, които могат да се обяснят като опити за последователно спазване на предписанието за силабификация от Наредба/Naredba (1995), като <Бекомберия> за *Beckomberga* (2012). По същия начин след /l/ откриваме <Елярос> за *Älgårås* (2010) вместо препоръчаното в наредбата <Елларос>.

Пред /ε/, напр. при предаване на името *Sergel*, освен транслитерацията се срещат същите четири варианта, които споменахме за случаите на изписване с <j>. Най-стабилно е присъствието на транслитерацията с <ге> (<Сергел> – 2012, 2013, 2022). Ненормативни транскрипции с <ье> (<Серъел>, 1983) и <йе> (<Серйел>, 2014) се наблюдават от самото начало на разглеждания период. Силно са застъпени силабифициращите транскрипции с <ие> като <Сериел> (2016). Срещат се и транскрипции с отпадане на /j/ (<Серел>, 1983).

„Сричковите“ правописни правила за употребата на знаците за /j/ и палатализираност важат в рамките на морфемата, но не и на границата между основи в рамките на сложно име; така на български срещаме <Попйорданов>, а не *<Попьорданов> и Наредба/Naredba (1995, чл. 90, т. 2, буква „а“) изрично предписва същия принцип за шведски имена. Вероятно обаче редкостта на подобни български имена и морфологичната непрозрачност на шведските такива за българския читател често прави този подход непривлекателен за преводачите. В практиката през целия разглеждан период се среща и такова отразяване на морфологичния строеж, и неговото игнориране: дори в рамките на едно и също издание (1976) виждаме както <Остйотска равнина>, така и <Остьотска равнина> за *Östgötaslätten*, както <Енйердет> за *Engärdet*, така и <Лагордсердет> за *Lagårdsgärdet*; в един и същи превод от 2016 г. виждаме и <Сьорйердет> за *Sörgärdet*, и <Юленилм> за *Gyllenhjäl*m. Без изключение в проучените текстове не се отразява морфемната граница в топоними композити с втори член *ö* ‘остров’, напр. <Форьо>, а не *<Форйо> за *Fårö*; това важи и за препоръчаните транскрипции в Стоянов/Stoyanov (1982), напр. <Гресьо> за *Gräsö*, както и за <Мальо> за *Malmö* в Дуриданов/Duridanov (1974).

Най-сетне следва да споменем още едно правило, свързано със знаците за /j/ и палатализираност. В позиция между гласните /i/ и /a/ в българския език не е възможен фонологичен контраст между наличие и отсъствие на съгласна /j/; изписването с <ия>, по-присъщо на домашната лексика, е задължително в краесловие, вкл. и в имена от чужд произход (ОПРБЕ/OPRBE 2012: 32), докато в средисловие може да се запази по-голяма близост до чуждестранното изписване чрез съчетанието <иа>. Позната е и епентеза на /j/ в краесловие и между съчетанието от /ε/ и /a/ в заемки като *ливрея* (ГСБКЕ/GSBKE 1998: 139). В преводаческата практика за транскрипции от шведски изписването на <ия> в краесловие по правило не предизвиква колебание, напр. <Сесилия> за *Cecilia* (1995, 2014 и др.). Изключения представяват обаче двусрични имена като *Pia, Mia, Fia, Cia*: тук през целия разглеждан период се наблюдава колебание между адаптирано и неадаптирано изписване, така че срещаме напр. и *Мия* (2001, 2015) и *Миа* (1998, 2014). След <е> през целия период преобладава вариантът с <a> (<Линеа> за *Linnea* както в 1972, така и в 2022 г., дори <Доротеа> за *Dorotea* в 2011 г.), макар че се среща и този с <я> (<Линея> в 2001 и 2011 г., по същия начин традиционното <Доротея> в 2008 г.).

В заключение можем да констатираме, че разликата в подходите към транскрипция с помощта на знаци за /j/ и палатализираност до голяма степен се дължи на различна степен на съобразяване с фонотактичните ограничения и правописните норми на българския език, от една страна, и с фонологичните контрасти и фонетичните им реализации в шведския език, от друга. Сред прескриптивните публикации тенденцията към адаптиране е по-застъпена в Дуриданов/Duridanov (1974), а тази към неконвенционални

изписвания – в Стоянов/Stoyanov (1982), докато Наредба № 6 заема междинно положение. Като цяло в предписанията се наблюдава нарастващ стремеж към по-точно отразяване на особеностите на съвременния шведски изговор. В преводаческата практика въпреки очакването за усилващо се чуждозиково влияние през целия разглеждан период се срещат както по-адаптиращи, така и по-неконвенционални подходи, като някои от първите дори стават по-обичайни през второто десетилетие на ХХІ век. По-често преобладават начини на транскрибиране, препоръчвани в Стоянов/Stoyanov (1982) и особено в Наредба/Naredba (1995), а редица подходи, предписвани от Наредба № 6, стават по-обичайни през второто десетилетие на ХХІ век. В някои случаи обаче преобладава по-традиционното предаване, препоръчвано в Дуриданов/Duridanov (1974). Няма прескриптивна публикация, чиито препоръки по всеки от разгледаните въпроси да се спазват системно в по-голямата част от преводите. В почти всички отношения вариацията продължава да бъде много голяма, а непоследователността в рамките на едно и също издание си остава широко разпространена. Данните говорят за необходимостта както от систематично обучение на бъдещите преводачи от шведски език по транскрипция, така и от изработване на справочник по транскрипция от шведски език, подобен на разработените за английски и за немски език (Данчев/Danchev 2010; Парашкевов/Parashkevov 2015).

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ По принцип както Стоянов/Stoyanov (1982), така и съответният раздел от Наредба № 6 са посветени само на шведските географски имена, но едва ли може да се очаква при предаване на шведски звукове в географски и в лични имена да се спазват съществено различни набори от правила.

² Поради ограниченото място не е възможно в настоящата статия да се включи списък на всички ползвани издания. За всеки пример ще бъде посочвана датата на публикуване на източника му.

³ В Стоянов/Stoyanov (1982) и в отделни преводи (1976, 1981, 2011) /ε/ се транскрибира с <ч>; това предаване, отдавна установено в руския език, отговаря на произношението на фонемата с преградно-проходен звук ([t͡ʃ]), което днес е характерно най-вече за финландскошведските региолекти, но в началото на миналия век все още е било широко разпространено и в самата Швеция (Riad 2014: 58; Noreen 1903: 441).

⁴ Презумпцията, че предните закръглени гласни палатализират предходните съгласни не само в българското предаване, но и в самите езици източници, като че ли се проявява и в ОНРБЕ/OPRBE (2012: 32), където примери като <Бабьоф> за фр. *Babeuf*, <Гьоте> за нем. *Goethe*, <Малмьо> за шв. *Malmö* са дадени като илюстрация за принципа, че „мекостта на съгласните се предава с ъ (пред о), я (пред а), ю (пред у)“.

⁵ Възможно е тук да е било фактор обстоятелството, че съществуват регионални изговори, в които на централношведското кратко /u/ действително съответства /u/ в някои или дори във всички позиции (Bruce 2010: 138).

⁶ Може да се отбележи, че съществуват регионални изговори на шведски, в които краткият алофон на /ч/ действително има толкова предно учленение, колкото и дългият (Bruce 2010: 137–138).

⁷ Тези съчетания от съгласна и /j/ не са тъждествени на палатализирани съгласни, въпреки че напр. в ОПРБЕ/OPRBE 2012: 32 транскрипцията на името *Vjuv* /bjɥ:v/ (посочено там като норвежко, а в действителност шведско) с <Бюв> е дадена като пример за предаване на „мекостта на съгласните“. На смесване на съгласна /j/, палатализация и предно учленение на гласната може би се дължи и твърдението в ГСБКЕ/GSBKE 1998: 320, че шведското име *Vjörn* се произнася *[bø:n] вместо действителното [bjœ:n].

⁸ В изданието всъщност е отпечатано <Съодертеліе> – несъмнено техническа грешка, допусната в издателството.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1974: *Андрейчин, Л.* Основни положения при изговора и транскрипцията на чужди собствени имена в българския език. – В: *Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език*. София, Наука и изкуство.
- ГСБКЕ 1998: *Бояджиев, Т., Е. Георгиева, Й. Пенчев, В. Станков, Д. Тилков.* Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 1. Фонетика. София, Абагар [първо изд. 1983].
- Данчев 2010: *Данчев, А.* Българска транскрипция на английски имена. София, Изток-Запад.
- Дуриданов 1974: *Дуриданов, И.* Шведски имена. – В: *Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език*. София, Наука и изкуство.
- Наредба 1995: *Наредба № 6 от 12 юни 1995 г. за транскрипция и правопис на чужди географски имена на български език*. София, Министерството на териториалното развитие и строителството.
- ОПРБЕ 2012: *Официален правописен речник на българския език*. София, Просвета.
- Парашкевов 2015: *Парашкевов, Б.* Българска транскрипция на немски имена. София, Изток-Запад.
- Стоянов 1982: *Стоянов, П.* Списък на транскрибираните географски имена на Швеция. София, ГУГК.
- Тилков 1977: *Тилков, Д., Т. Бояджиев.* Българска фонетика. София, Наука и изкуство.
- Чой 2000: *Чой, К. Дж.* Фонологичността на признака мекост в съвременния български език. – Електронно списание *LiterNet*, 10.05.2000, № 5 (6). <<https://liter-net.bg/publish1/choi/mekost.htm>> (02.04.2023).
- Bruce 2010: *Bruce, G.* Vår fonetiska geografi: om svenskans accenter, melodi och uttal. Lund, Studentlitteratur.
- Noreen 1903: *Noreen, A.* Vårt språk: Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Band 1. Lund, C. W. K. Gleerups Förlag.
- Riad 2014: *Riad, T.* The Phonology of Swedish. Oxford, Oxford University Press.

REFERENSES

- Andreychin 1974: *Andreychin, L.* Osnovni položheniya pri izgovora i transkriptsiyata na chuzhdi sobstveni imena v balgarskiya ezik. – In: *Izgovor i transkriptsiya na chuzhdi imena v balgarskiya ezik*. Sofia, Nauka i izkustvo.

- Bruce 2010: *Bruce, G.* Vår fonetiska geografi: om svenskans accenter, melodier och uttal. Lund, Studentlitteratur.
- Choy 2000: *Choy, K. Dzh.* Fonologichnostta na priznaka mekost v savremennia balgarski ezik. – Elektronno spisanie *LiterNet*, 10.05.2000, № 5 (6).
- Danchev 2010: *Danchev, A.* Balgarska transkriptsia na angliyski imena. Sofia, Iztok-Zapad.
- Duridanov 1974: *Duridanov, I.* Shvedski imena. – In: *Izgovor i transkriptsia na chuzhdi imena v balgarskiya ezik*. Sofia, Nauka i izkustvo.
- GSBKE 1998: *Boyadzhiev, T., E. Georgieva, Y. Penchev, V. Stankov, D. Tilkov.* Gramatika na savremenniya balgarski ezik. T. 1. Fonetika. Sofia, Abagar.
- Naredba 1995: Naredba N 6 ot 12 yuni 1995 g. za transkriptsia i pravopis na chuzhdi geografiski imena na balgarski ezik. Sofia, Ministerstvoto na teritorialnoto razvitie i stroitelstvoto.
- Noreen 1903: *Noreen, A.* Vårt språk: Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Band 1. Lund, C. W. K. Gleerups Förlag.
- OPRBE 2012: Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. Sofia, Prosveta.
- Parashkevov 2015: *Parashkevov, B.* Balgarska transkriptsia na nemski imena. Sofia, Iztok-Zapad.
- Riad 2014: *Riad, T.* The Phonology of Swedish. Oxford, Oxford University Press.
- Stoyanov 1982: *Stoyanov, P.* Spisak na transkribiranite geografiski imena na Shvetsia. Sofia, GUGK.
- Tilkov 1977: *Tilkov, D., T. Boyadzhiev.* Balgarska fonetika. Sofia, Nauka i izkustvo.

✉ *Гл. ас. д-р Владимир Найденов*

Катедра по скандинавистика, Факултет по класически и нови филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София, България

✉ *Assist. Prof. Vladimir Naydenov, PhD*

Department of Scandinavian Studies
Faculty of Classical and Modern Philology, Sofia University St. Kliment Ohridski
15 Tsar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504, Bulgaria